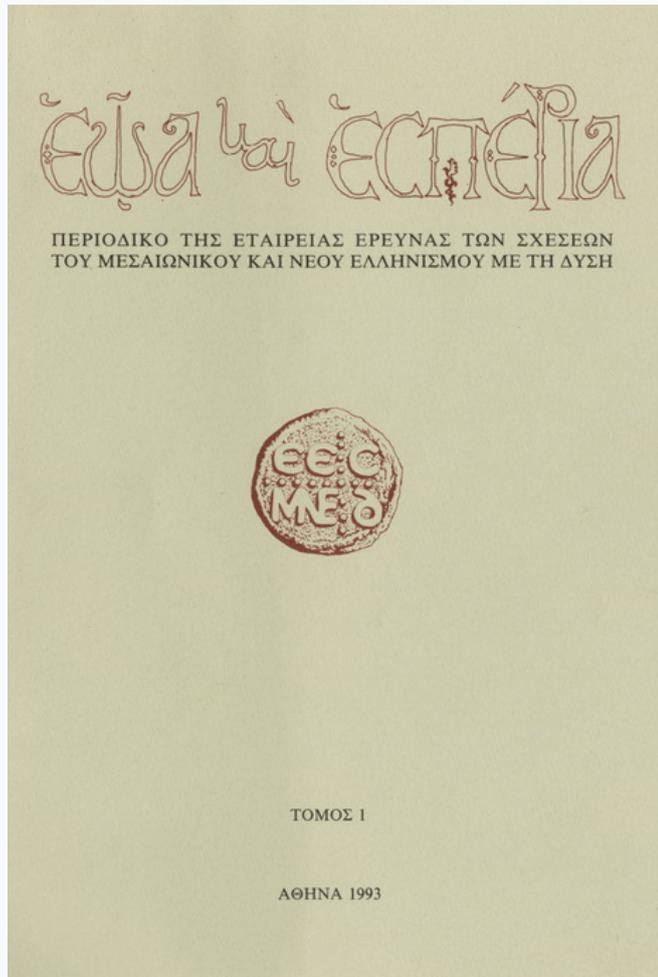

Εοα και Esperia

Vol 1 (1993)

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΝΕΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ - HERING

doi: [10.12681/eoaesperia.28](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.28)

To cite this article:

ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ - HERING Ο. (1993). ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΝΕΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ. *Εοα Kai Esperia*, 1, 241-246.
<https://doi.org/10.12681/eoaesperia.28>

B I B Λ Ι Ο Κ Ρ Ι Σ Ι Α

Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers. Konstantinos Koumas als Historiograph*, σειρά: *Studien zur Geschichte Südosteuropas* (έκδ. Gunnar Herning), τ. 9, Frankfurt am Main - Berlin - Bern - New York - Paris - Wien, Peter Lang, 1992, σ. 339.

Ἡ νεοελληνική ιστοριογραφία προκαλεῖ στίς μέρες μας, καί δικαιολογημένα, τό ἐνδιαφέρον στοχαστῶν, ἔχει ἐνταχθεῖ σέ πανεπιστημιακά προγράμματα ἔρευνας ἀλλά καί ἀποτελεῖ ἀντικείμενο συζητήσεων σέ διεθνή συμπόσια καί συνέδρια. Χρόνια τώρα ὁ προβληματισμός γιά τή συγγραφή τῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων τῆς ἱστορίας διατηρεῖται ζωντανός τόσο ἀπό τήν πλευρά τῶν ὑπεύθυνων γιά τή σύνταξη τῶν σχολικῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων ὅσο καί ἀπό τό εὐρύτερο ἀναγνωστικό κοινό. Ἡ συζήτηση ἐμπλουτίζεται ποικιλότροπα καί ἐξαιτίας τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων, ὥστε καθίσταται ἐντονότερη ἢ ἀνάγκη νά μελετηθεῖ ἡ γένεση καί ἡ ἐξέλιξη τῆς νεοελληνικῆς ιστοριογραφίας στίς πραγματικές της διαστάσεις. Ἡ διεθνῆς βιβλιογραφία τῆς μεθοδολογίας τῆς ἱστορίας προσφέρει σήμερα στούς ἐρευνητές τά ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα ὥστε νά ἐλπίζουμε βάσιμα ὅτι θά ἐξελιχθεῖ, καί στό ἐπίπεδο τῶν σοβαρῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, μιά σειρά ἀπό δημοσιεύματα πού θά συζητοῦν τή νεοελληνική ιστοριογραφία μακρῶς ἀπό ἀπλουστευτικές, εὐκολες ἐρμηνεῖες, καλυμμένες ἐμφανῶς ἢ ὄχι ἀπό ἰδεολογικές προκαταλήψεις, καί μέσα ἀπό τήν ἐνδελεχή διυποκειμενική ἔρευνα.

Θεμελιακή μελέτη πού ἀνταποκρίνεται στίς πιό πάνω προσδοκίες ἀποτελεῖ ἡ ἐργασία τῆς κ. Μαρίας Α. Στασινοπούλου. Στόν πλήρη τίτλο τῆς μελέτης, πού ἀποτελεῖ τή διδακτορική της διατριβή, καρπό, μεταξύ ἄλλων, καί τῶν γόνιμων σπουδῶν της στό Τμήμα Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης, ἀναδεικνύονται ἀμέσως οἱ διαστάσεις τοῦ προβληματισμοῦ της. Κύριο μέλημα τῆς συγγραφῆς εἶναι νά παρουσιάσει στοχαστικά καί ἀναλυτικά τό ιστοριογραφικό ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα καί κυρίως τοῦ δωδεκάτομου *Ἱστορία τῶν Ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας, ἐκ παλαιῶν ἀπανθισθεῖσαι, καί τά νεώτερα ἐξ ἀρίστων Γερμανῶν ιστοριογράφων μεταφρασθεῖσαι ὑπό Κ. Κούμα*, Βιέννη 1830-1832. Τό ἔργο αὐτό προσφέρεται στή μεθοδολογική ἀνάλυση γιά δύο λόγους: α) γιατί μέσα ἀπό μιά πληθώρα ὕλικου, πού παρέχεται πρωτότυπο, σέ μετάφραση ἢ ὑπό μορφή συμπλήματος, ἀναφαίνονται οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα γιά ἕνα ἀφομοιωμένο

συνολικό σχήμα περί ιστορίας και β) γιατί τό ιστορικό έργο του Κούμα τοποθετείται χρονικά και από άποψη περιεχομένου σε μία μεταβατική φάση τής νεοελληνικής ιστοριογραφίας. Είναι ή περίοδος πού συνοπτικά ιστορικά έργα στά πλαίσια του πνεύματος του Διαφωτισμού εξακόλουθούν νά δημοσιεύονται, αλλά σιγά - σιγά μεταστρέφεται τό ενδιαφέρον από μία παγκόσμια αντίληψη τής ιστορίας σε μία αντιμετώπιση μονοσήμαντα του έλληνικού πολιτισμού. Τό έργο του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου όριοθετεί άπ' αυτή τήν άποψη τή στροφή αυτή (σ. 3).

Ή συγγρ. πετυχαίνει, ύστερα από συστηματική ανάλυση του έργου του Κούμα, νά δώσει απαντήσεις σε έρωτήματα του ίδιου γύρω από τό σκοπό και τή μέθοδο τής ιστοριογραφίας, αλλά και νά έντοπίσει τόν προβληματισμό του, όπως αυτός αναπτύσσεται στη μεταβατική έποχή του ύστερου Διαφωτισμού και του πρώιμου Ίστορικισμού.

Ή αντιμετώπιζε τό ιστορικό έργο και ως προϊόν τής βιβλιοπαραγωγής τής έποχής (σ. 260-287), ένω τήν όλη μελέτη διαπνέει τό πρόσθετο ένδιαφέρον τής συγγραφέως νά δώσει μία συνολικά όλοκληρωμένη βιογραφία του Κούμα. Ή ακριβώς αυτό είναι και τό αντικείμενο του πρώτου από τά δύο κύρια μέρη του βιβλίου της (σ. 9-118). Τό πλούσιο έκδεδομένο και άνέκδοτο άρχειακό ύλικό, πού έντόπισε σε άρχειακές συλλογές τής Ήθνικης Βιβλιοθήκης τής Ήλλάδος, τών Γενικών Ήρχείων του Κράτους, τής Βαυαρικής Κρατικής Βιβλιοθήκης του Μονάχου, τής Ήλληνικής Κοινότητας τής Τεργέστης κ.ά., τής παρέχει τίς θεμελιακές άφετηρίες για νά προχωρήσει στη συνθετική παρουσίαση τής προσωπικότητας του Κούμα. Ήκκινώντας από τό ύλικό, πού συχνά τό αναλύει με έξαντλητική, φιλολογική ένίοτε προσέγγιση και προσοχή στην άκριβολογία, και άκολουθώντας τίς σύγχρονες μεθοδολογικές προσεγγίσεις τής βιογράφησης προσωπικοτήτων πολλαπλούς έμβέλειες, προσπαθει νά δώσει απαντήσεις σε βασικές όψεις τής προσωπικότητας του Κούμα. Παρακολουθει τόν βιογραφούμενο σε όλες τίς διαστάσεις του μικρόκοσμου πού τόν περιβάλλει και τών κοσμοπολίτικων κοινωνιών πού γνωρίζει στα πολλαπλά ταξίδια πού πραγματοποιει (για λόγους εκπαιδευτικούς, οικογενειακούς, πολιτικούς) (σ. 13-78). Ή επιχειρεί και πετυχαίνει νά δώσει τή θρησκευτικότητα του Κούμα (σ. 13 κ.ά.) πού άποκρυσταλλώνεται και στη στάση ζωής του αλλά και στο συγγραφικό του έργο και στις σχέσεις του με τόν άμεσο και ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο. Ήξετάζοντας τίς σχέσεις του με τόν Κοραή και τόν κύκλο του παίρνει ή συγγραφέας τήν άφορμή νά έντοπίσει γενικότερα φαινόμενα του κύκλου τών Ήλλήνων αλλά και τών Γάλλων Διανοητών, όπως αυτό τής «δύσπιστης και βραδείας άποδοχής» του Κάντ, πού όφειλόταν κυρίως στην άγνοια από μέρους τους τής γερμανικής γλώσσας (σ. 96-97). Προσεγγίζοντας με αντικειμενικότητα τά κείμενα τής έποχής

πετυχαίνει νά ἐξηγήσει ἢ τουλάχιστον νά ἀμβλύνει τίς περί συντηρητισμοῦ αἰτιάσεις κατά τοῦ Κούμα (σ. 100-103) καί νά ἀναλύσει σύντομα τή διαφορετική πολιτική θέση τοῦ Κούμα καί τοῦ Κοραῆ (σ. 115-117), μακριά ἀπό προκαθορισμένες γενικευτικές ἐρμηνεῖες. Ἐχοντας τελειώσει τήν ἀνάγνωση τοῦ πρώτου μέρους τοῦ βιβλίου της συμφωνοῦμε μέ τήν ἐπιλογή της νά δώσει μιά ἐκτενή βιογραφία του πού θά μπορούσε ἀνετα νά σταθεῖ καί ὡς αὐτοτελῆς μελέτη, ἡ ὁποία θά κάλυπτε ὁμολογουμένως ἕνα κενό στή βιβλιογραφία γιά τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό.

Ἡ κύρια ἀνάπτυξη τοῦ προβληματισμοῦ τῆς συγγραφέως παρουσιάζεται στό Β' μέρος τοῦ ἔργου της (σ. 119-287) πού τιτλοφορεῖται: «Τό ἱστοριογραφικό ἔργο» καί διαιρεῖται σέ τέσσαρα κύρια κεφάλαια: I. Δρόμοι πρὸς τήν Ἱστορία. Τό Ἱστορικό στό ἔργο τοῦ Κούμα ὡς τή μετάφραση τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας (σ. 119-143). II. *Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων Πράξεων*. Μετάφραση, συμπίλημα (Komplilation) καί πρωτότυπο ἔργο (σ. 144-222). III. Ἡ Ἱστορία τῆς Ἱστοριογραφίας τοῦ Κούμα (σ. 223-259). IV. Οἰκονομικές ἐξαρτήσεις καί Ἀναγνωστικό κοινό (σ. 260-287).

Μέ ἐπαγωγική μέθοδο καί χωρίς νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό στόχο της, πού εἶναι ἡ συνολική θεώρηση τῶν προβλημάτων, ἐντοπίζει τίς ἱστορικές προεργασίες τοῦ Κούμα σέ προλόγους ἔργων του, σέ ἄρθρα στόν Ἑρμῆ τόν Λόγιο, στό σχέδιο γιά τό Ἱστορικό Λεξικό, στίς κατευθύνσεις πού παρέχει στους καθηγητές τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου τῆς Σμύρνης πρὸς μιά Γενική Ἱστορία (Universalgeschichte) (σ. 118-125). Ἡ συγγρ. βρίσκεται σέ διαρκή διάλογο μέ τήν προβληματική τοῦ Κούμα ὅσον ἀφορᾷ τά ζητήματα τῆς σχέσης γεωγραφίας καί χρονολογίας, πού στήν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ ἀνακύπτουν ἔντονα, καί προσπαθεῖ νά ἐντοπίσει τοὺς λόγιους καί τίς ἀναγνώσεις τοῦ Κούμα πού τόν ἐπηρεάσαν θετικά (σ. 129-139).

Ὁ κύριος κορμός τοῦ Β' μέρους ἀναλίσκεται, ὅπως ἄλλωστε εἶναι ἀναμενόμενο, στήν ἀνάλυση τοῦ προβληματισμοῦ γύρω ἀπό τήν ἀνάγκη τῆς συγγραφῆς μιᾶς Γενικῆς Ἱστορίας, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται συχνά στήν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ, καί ὅπως εἶχαν δεῖξει πρὶν ἀπό τόν Κούμα μικρῆς ἐμβέλειας δοκιμές Ἑλλήνων λογίων. Τό μελετώμενο ἔργο *Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων Πράξεων* εἶναι σέ μεγάλο βαθμό μετάφραση τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας (Weltgeschichte) τοῦ Karl Friedrich Becher ἀλλά καί ἀποτέλεσμα συμπληρωματικῆς ἐργασίας τοῦ Κούμα, ἐντούτοις ὁ στόχος τῆς συγγραφέως εἶναι νά ἀναδείξει τήν πρωτοτυπία τοῦ Κούμα τόσο μέσα ἀπό τό συλλογισμό πού τόν ὀδήγησε στήν ἐπιλογή τῆς συγκεκριμένης ἱστορίας ὡς τοῦ κύριου προτύπου του (σ. 156-168), ὅσο καί ἀπό τήν τεχνική καί συλλογιστική ἐπιλογή τῶν συμπληρωματικῶν ἱστοριογραφικῶν ἔργων πού θά τοῦ ἐπέτρεπαν νά δώσει πλουσιότερο, κατά τή γνώμη του,

περιεχόμενο στη δική του ιστορία. Περιόδους όπως αυτές της αρχαίας ιστορίας, νευραλγικής για μία ιστορία που απευθυνόταν σε έλληνόφωνο κοινό και στόχευε να καλύψει και διδακτικά κενά, ή της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπό την κυριαρχία της οποίας βρισκόταν ακόμη μεγάλο τμήμα του 'Ελληνισμού, όταν ο συγγραφέας προχωρούσε στη συγγραφή του, ήταν φυσικό να επιδιώξει ο Κούμας να τις καλύψει ανατρέχοντας σε άλλες παγκόσμιες και γενικές ιστορίες (βλ. τις αναλύσεις της συγγρ. στα υποκεφάλαια των σ. 187-195, 234-248). 'Εντούτοις η πρωτοτυπία της συγγραφής δέν περιορίζεται να έντοπίσει έξαντλητικά, μέ φιλολογική ακριβολογία, ως μου έπιτραπεί να επαναλάβω, τά πρότυπα του ιστοριογράφου, που προέρχονταν κυρίως από τή γερμανόγλωσση βιβλιογραφία, τόσο οικία σ' αυτόν (σ. 156-204). Μέ αυτή της τήν έρευνα ή συγγρ. πετυχαίνει να εμπλουτίσει θετικά τή σύγχρονη μας βιβλιογραφία σε προβλήματα νεοελληνικού διαφωτισμού, έπειδή μάς διευρύνει μεθοδικά και διεξοδικά τό δρόμο για να πλησιάσουμε και τή γερμανόφωνη δίοδο διέλευσης στοχασμών προς όσους λόγιους έδρασαν ή άπλωσ σπούδασαν σε γερμανικά ή αυστριακά πανεπιστήμια και ήλθαν σε έπαφή άμεσα ή έμμεσα και μέ τή γερμανική διάνοηση του Διαφωτισμού, του πρώιμου Ρομαντισμού και του 'Ιστορικισμού. Μετά τή μελέτη αυτή ή έργογραφία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, και κυρίως των λογίων που έζησαν και δημοσίευσαν στη Βιέννη και Βουδαπέστη ή σπούδασαν στα γερμανικά πανεπιστήμια δέν μπορεί να μελετάται μέ μοναδικό μας προσανατολισμό τίς γαλλικές, αναμφισβήτητες ως ένα σημείο, επιδράσεις. Διευρύνεται έπίσης ή συζήτηση γύρω από τά προβλήματα της πρωτοτυπίας συγκεκριμένων έργων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, που συχνά ήταν συμπλήματα άλλων ευρωπαϊκών. Συζητώντας ή συγγρ. τή δημιουργικότητα του Κούμα, τόσο στο μεταφραστικό στάδιο (σ. 196-205) όσο και στη συμπληματική του διεργασία, κατορθώνει να δώσει τήν πρωτοτυπία του που αναφαίνεται τόσο στις θέσεις του γύρω από τό γλωσσικό ζήτημα όσο και στην έπιλογή του συγκεκριμένων έργων για άποσπασματική μετάφραση ή σύγκριση. 'Η δημιουργικότητα του Κούμα μάς δίνει τήν ευκαιρία να ξαναστοχασθούμε γύρω από τά προβλήματα επιδράσεων και μιμήσεων, που τόσο πολύ είναι συνυφασμένα μέ τή γενικότερη φιλολογική, λογοτεχνική ή επιστημονική νεοελληνική παραγωγή ιδιαίτερα των χρόνων μετά τήν "Αλωση. 'Ο Κούμας και τό έργο του προσεγγίζονται και μέσα από τόν προβληματισμό του δέκτη-πομπού αλλά και μέσα από τή συγκεκριμένη χρονική στιγμή της δημιουργίας και τήν κοινωνική δεκτικότητα. 'Ο τρόπος που συζητά ο Κούμας, και που ή συγγρ. αναλυτικά προσεγγίζει (σ. 158-159, 174-177), τήν ανάγκη δηλαδή για τή συγγραφή στα ελληνικά μιås γενικής ιστορίας και τήν έπιλογή της κατάλληλης μεθόδου «συγ-

χρονιστικής» ή «έθνογραφικής» (σ. 176-177) αποδεικνύουν τήν ώριμότητα του προβληματισμού του και τήν άφομοιωτική ικανότητά του άπέναντι σε στοχαστικές άνησυχίες του καιρού του.

Ή πρωτοτυπία του άναδεικνύεται όμως κυρίως μέσα από τό κεφάλαιο τής ΄Ιστορίας του πού άναφέρεται στην ΄Ελληνική ΄Ιστορία και μέσα από τήν ΄Ιστορία τής ΄Ιστοριογραφίας, πού επίσης περιλαμβάνονται στό μεγάλο του ιστορικό έργο (σ. 210-222 και 223-259). Μολονότι κι έδω άρκετό μέρος είναι άποτέλεσμα συμπληματικής έργασίας, έντούτοις ή προσωπική του γραφίδα άναγνωρίζεται έντονότερα και στην έπιλογή των συγκεκριμένων έλληνικών και άλλόγλωσσων πηγών και βιβλιογραφίας αλλά και στόν τρόπο έπεξεργασίας τους. Ξεχωριστές σελίδες αφιερώνει π.χ. στην ιστορία των λαών τής Βαλκανικής και τό κάνει μέ τό σκοπό νά δείξει τήν πολλαπλότητα των προβλημάτων τής συμβίωσης άνάμεσά τους, αλλά και τό ένδιαφέρον του για τίς ιδιαιτερότητές τους, μιá όπτική γωνία πού μεταγενέστερες ιστοριογραφίες του 19ου αϊ. δέν θά μάς παρείχαν συχνά. Ή μεθοδολογική συζήτηση πού διεξάγει κατά τή σύνταξη τής ΄Ιστορίας τής ΄Ιστοριογραφίας του, και τήν όποία ή συγγρ. άποτυπώνει άφου έντοπίσει τά κέντρα των στοχαστικών επιδράσεων του (Schlözner, Herder, Eichhorn κ.ά.), άποδεικνύουν ένα βαθύτερο προβληματισμό πάνω σε ζητήματα τής αιτιολόγησης, τής άκριβολογίας, του «πραγματικού» (σ. 241), των ιδιαιτεροτήτων λαών, όπως π.χ. των ΄Ινδών, σημαντικών για τήν παγκόσμια ΄Ιστορία. Καταλήγει άλλωστε νά τιτλοφορήσει τό 12τομο έργο του *΄Ιστορίαί άνθρωπίνων πράξεων* άποφεύγοντας τή χρήση όρων, όπως «παγκόσμια, γενική, καθολική» ιστορία, δόκιμων στην έποχή του, αλλά στους όποιους έντοπίζει άτέλειες ή μερικότητες πού αυτός θέλει νά άποφύγει.

Τή μελέτη της όλοκληρώνει ή συγγρ. μέ ένα ύποκεφ. για τίς «οικονομικές έξαρτήσεις και τό άναγνωστικό κοινό» (σ. 260-287). Παρακολουθεϊ τή διαδικασία χρηματοδότησης διά μέσου συνδρομητών και όχι συγκεκριμένων χορηγών, φαινόμενο συνηθισμένο στην πρώτη δεκαετία του 19ου αϊ. και έντοπίζει τίς νοοτροπίες πλούσιων ή όχι παροίκων. Συγκρίνοντας μάλιστα τήν άνάλογη διαδικασία μέ άλλα έργα του Κούμα τολμά νά έπιχειρηματολογήσει και σε θέμα κοινωνικής ένταξης ή άποδοχής του ίδιου του Κούμα, αλλά και νά προσεγγίσει τίς πνευματικές και πολιτιστικές άνησυχίες των παροίκων γενικότερα.

Ή συγγρ. επέλεξε νά κλείσει τή μελέτη της παραθέτοντας χωριστά τήν έργογραφία του Κούμα, έτσι ώστε και άπ' αυτή τήν πλευρά νά όλοκληρώνεται ή βιογραφική εικόνα του. Τόν πίνακα των πηγών και τής βιβλιογραφίας διαίρεσε σε ένότητες, πού μάς επιτρέπουν νά πλησιάσουμε χωριστά τήν άμεση σχεδόν προς τήν έποχή του Κούμα βιβλιογραφία,

καί πού ἴσως νά συντέλεσε καί στόν πνευματικό πλουτισμό τοῦ ἴδιου, καί ἐκεῖνο τόν πλοῦτο τῶν μελετῶν πού ἡ ἴδια ἐπιπλέον συμβουλευτήκε προκειμένου νά διευρύνει τό θεωρητικό πλουτισμό της ἀλλά καί τῶν ἀναγνωστῶν της. Τά ἐλάχιστα τυπογραφικά σφάλματα δέν ἐπηρεάζουν τήν κατανόηση τοῦ κειμένου. Ἡ διάρθρωση τῆς μελέτης εἶναι σφαιρική ἀλλά ἐπειδή ἡ συγγρ. στόχευε στήν ἀκριβή τεκμηρίωση, ἐπέλεξε νά περικλείσει στίς παραπομπές μεγάλο μέρος ἀκόμη καί μεθοδολογικῶν συζητήσεων καί δέν τίς περιέλαβε στό στοχαστικό μέρος τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐπιχειρημάτων της, ὅπως καί θά τούς ἄξιζε.

᾽Ολγα Κατσιαρδῆ-Hering